О руський
університет
у Львові.

До руської інтеліґенциї. — Мемориял Тов. ім. Шевченка. — Звіт з авдиенциї у президента міністрів і міністра осьвіти. — В справі руського університету.

Львів 1904.
Накладом редакциї „Діла“.
З друкарні Народової (Манецких) у Львові.
Коперника 9.

До руської інтеліґенциї.

Як-що справа основаня руського університету знов станула на дневному порядку, а руська патріотична інтеліґенция почала думати, якою дорогою дальше до тої високої мети простувати, то здавалось нам, що буде на часї познакомити її з тим, що в тій найважнїйшій національній справі, після так славної як і сумної еміґрациї руської академічної молодїжи, зроблено, а що досі осягнено. Бо таким тілько чином може всім ясно стати, як стоїть тепер справа бажаної руської Alma Mater у Львові, і на яку дорогу національні кадри наші ступати мають.

З тою думкою передаємо до громадньої відомости поки-що той мемориял, що передали його в сїчнї 1902 р. делєґати наукового тов. ім. Шевченка у Львові Його Ексцелєнциї пану мінїстру-президентови, д-ру фон Керберови, і такий самий мемориял Його Ексцелєнциї пану мінїстрови осьвіти д-ру фон Гартльови, а крім того ще й справозданє про розмову на обох авдиєнциях, вислане свого часу наук. товариству ім. Шевченка.

В делєґациї брали участь підписані члени товариства: проф. д-р Горбачевський і проф. д-р Пулюй з Праги, проф. д-р Смаль-Стоцький з Черновець і посли до державної ради, Романчук і Барвінський.

Порозумівшись з усіма тими делеґатами і з виділом наук. товариства ім. Шевченка, передаємо сї письма до відомости руської інтеліґенциї, а що до самого мемориялу, чуємось обовязаними додати, що делєґация дістала від тов. ім. Шевченка німецький мемориал, підписаний заступником голови проф. Громницьким, а крім того проф. д-ром Дністрянським за секцию історично-фільозофічну, проф. д-ром Колессою за секцию фільольоґічну і д-ром Озаркевичем за природничо-математичну секцию. Сей мемориял послужив делєґатам як субстрат до повнїйшого мемориялу, котрий після нарад делєґатів у Віднї написано і одноголосно одобрено.

Прага, 16 марця 1904.

Р. дв. проф. д-р І. Горбачевський. – Проф. д-р Пулюй.

Ваша Ексцелєнциє!

(Мемориял)

Маючи повну сьвідомість того, що плеканє наук належить до найкрасших завдань і обовязків не тільки самої держави, але й кожного народу, та що культурні інтереси австрийської держави такі-ж самі, як і культурні інтереси народів її, низше підписана делєґация наукового тов. ім. Шевченка у Львові позволяє собі предложити Вашій Ексцелєнциї сей мемориял, що тикаєть ся заложеня окремого руського унїверзитету у Львові і, прошучи о прихильну підпору для сеї справи, покликуєсь на факти історичні і лєґіслятивні та на обставини культурно-національні.

Руський унїверзитет у Львові був з початку призначений тільки для культурних потреб руського народа. Заложено його вже за часів панованя цїсаря Йосифа II р. 1784, а після декрету заснованя мав се бути «правдивий унїверзитет і висока школа, обіймаюча богословський, правничий, лїкарський і фільозофічний факультет і повну ґімназию». Окрім того унїверзитету заложено на підставі декрету придворної канцеляриї з дня 9 марця 1787 р. ще й руський лїцей.

Сей ліцей був на те призначений, щоб руські кандидати духовного стану, побираючи науку в найважнійших частинах наук фільозофічних, приготовлювались до богословських студий, котра то наука була можлива тільки у викладовій мові для них зрозумілій, се є в мові руській. На катедри того ліцею покликано мужів руської народности з відповідними академічними здібностями, котрі займаючи рівночасно катедри на університеті і в ліцею, представляли своєю особою приналежність одної інституциї до другої. Нема сумніву, що ліцей мав тілько провізоричне завданє, та що те заведенє мало служити перш усього для духовного стану, але вже сам факт заложеня такого ліцею, котрого наукова програма представляла паралєльні факультети львівського університету, був незбитим доказом, що львівський університет, заложений Йосифом II, був на те призначений, щоб служити культурним потребам руської нациї.

Та заколоти часів, недостача інтензивної опіки зі сторони правительства, а особливо згляди державно-фінансові були тими причинами, задля яких сей ліцей остав ся без тревалих наслідків для культурного поступу Русинів, і що незадовго ліцей той знесено. Така сама доля постигла і університет р. 1805, а його катедри перенесено до Академії в Кракові. Та аж після віденського конґресу р. 1815 реактивовано університет у Львові декретом цісаря Франца I з дня 7 серпня 1817 р. Той декрет заснованя є зовсім подібний до декрету Йосифа II тай із нього видно докладно, що львівський університет заложено

з огляду на культурні потреби руського народу. Бо в декреті говорить ся, що вкупі з унїверзитетом буде заложена ґімназия «першої кляси», котру то й опісля названо ґімназиєю академічною. Ся обставина єсть показом: ex posteriori, коли ходить о правне питанє, який національний характер мав мати львівський унїверзитет, бо теперішня руська ґімназия се як-раз та інституция, що без перерви користуєть ся традициями і правами академічної ґімназиї. З того отже, що досі сказано, виходить понад всякий сумнів, що вже при заснованю львівського унїверзитету поводилось правительство думкою, що тая висока школа має бути призначена для культурного житя руського народа.

На жаль, тота думка стояла тілько на папері, бо на дїлї нїмецька мова була викладовою мовою на всїх сьвітських факультетах, а латинська на богословськім. І так було до самого 1848 р. Аж в тому роцї запроваджено руску мову як обовязкову по всїх ґімназиях східної Галичини, а сталось се за декретом мінїстерства осьвіти з 4 грудня р. 1848 ч. 7402, що було оголошене ґубернаторством дня 27 січня 1849 р. В. кр. з., Ч. 137. В сїм декретї сказано в первім уступі: «в ґімназиях руської части Галичини мають вчити всїх предметів поки-що в нїмецькій мові і так довго, аж будуть могли подавати науку в мові руській професори з відповідними відомостями руської мови». А в уступі 6 сказано: «Щодо унїверзитетських студий, то буде для них нормою, що як довго не буде учителїв спосібних для науки в мові краєвій і відповідно приготовлених учеників, і як довго будуть на

місці професори, що не знають краєвої мови, поти будуть виклади в мові німецькій».

Відповідно до того декрету системізовано катедру руської мови і літератури на львівському університеті і покликано проф. Якова Головацького декретом з 19 грудня 1848 р.

На богословськім факультеті була 1848 р. заложена катедра пасторальної теольоґії в руській мові, а слідуючого року 1849 розпочато руські виклади з доґматики, а опісля й руські виклади з катехитики і методики.

Коли ще розважимо, що того часу на львівському університеті окрім катедри для польської мови і літератури не було жадної иншої катедри з польською викладовою мовою, то не будемо сумніватись, що тодішне правительство призначило львівський університет для Русинів. Навіть тодішний ректор львівского університету в офіцияльній промові до намісника назвав той університет руським. Опісля, почавши від року 1858, викладало доґматику знов в латинській замість в руській мові, за те системізовано 1862 р. на підставі найвисшого рішеня 4 нових катедр з руською викладовою мовою на правничому факультеті, а дві з них обсаджено зараз суплєнтами.

Доперва найвисшим рішенєм з дня 4 липня 1871 р., – рішенє ц. к. міністерства осьвіти і віроісповідань з дня 11 липня 1871, ч. 6023 Pr., – заведено утраквізм на львівському університеті, значить: віддано єго Русинам і Полякам для плеканя наук на обох мовах. Постанови того найновійшого рішеня

ще й тепер правосильні, помимо розпоряджень вис. ц. к. міністерства осьвіти, які опісля видано і які тикають ся мови урядової, а не обох мов викладових. Навсупереч докладним установам основного найвисшого рішеня спинено однакож опісля системізованє нових руських катедр на львівському університеті і таким чином, мало по мало, надано університетови чисто польський характер. Теперішні відносини на тому університеті противлять ся отже його історичній традициї як і правній його основі.

Право Русинів на посїданє власного університету виходить ще й з арт. 19 державного основного закона про загальні права горожан держави, після якого всї народи держави суть рівноправні і після якого кожний нарід має ненарушиме право зберегати і плекати свою національність і мову «в школї, судї і в публичному житю». Якже іллюзоричним являється сей закон, коли зважимо, що руський нарід, котрого в Австриї є три з половиною мілїонів і котрий числом ніяк не стоїть далеко за Поляками, не має нї одного університету, коли Поляки мають їх аж два!

Потреба заложеня руського університету тепер тим наглїйша, бо у східній Галичинї є чотири руські ґімназиї, отже й громада руських абітуриєнтів росте, котрі, не знавши польської мови, мусять тепер на львівському університетї слухати викладів на польській мові і в тій мові робити іспити. А особливо тяжко приходить ся тим руським абитуриєнтам, котрі суть кандидатами до учительського стану в ґімназиях, бо ті, скінчивши студиї на

університеті, віддають ся свому званю і звичайно дістають посади на руських ґімназиях, хоч не одержали на університеті відповідного підготовленя в руській мові.

Не лучше стоїть з науками на правничому факультеті, на котрому є тепер всього дві катедри з руською викладовою мовою: катедра для цивільного права і катедра для австрийського карного і карно-процесового права. В наслідок недостачі руських катедр мусять кандидати складати первий і третий державний іспит в польській мові, другий т. зв. судейський іспит державний а по части – третий, можна складати в руській мові. З того й виходить, що скінчені юристи львівського університету не мають відповідної кваліфікациї, щоб на службі в публичних урядах (в судах, політичних урядах, фінансових прокураториях, краєвих фінансових дирекциях і т. д.), маючи до діла зі сторонами, могли уживати руської мови, що єсть їх обовязком, бо після державного закону сторони мають право уживати рідну мову в урядових справах. З того й виходить таке безладє, що в краєвих урядах Галичини руська мова зовсім не займає такого місця, яке вона займати повинна після основного державного закону і після дотичних розпоряджень. Трийцятьміліонова руська нация, що поклала собі за сьвяте діло розвивати і плекати культурне житє і що показала немалі духові сили до того житя, така нация має право жадати, щоб в конституцийній державі, в котрій положено як основу рівне право для всїх народів і їх мов, було забезпечене право і руському народови, здобувати висшу осьвіту на свому університеті.

За потребою заложеня окремого руського унїверзитету промовляє ще й ся обставина, що число Русинів-студентів на всїх австрийських унїверзитетах зросло над 800 чоловіка, з котрих з початком зимового семестру 1901/02 над 600 були записані на львівському унїверзитетї. Число студентів росте що року, а тим самим росте й кривда, заподїяна руській учащій ся молодїжи, котру вона тяжко відчуває, не мавши відповідного вихованя в рідній мові.

За конечністю заложеня самостійного руського унїверзитету кличуть ще й ті сумні події на львівскому унїверзитетї, достойні великого пожалїня, в наслідок котрих більше як 600 руських студентів мусїли покинути унїверзитет і шукати притулку на унїверзитетах у Віднї, Празї і в Кракові. Ті події дають так голосні як і сумні докази, що обставини на львівському унїверзитетї стали неможливими, а се тому, що руський нарід не має пристані, у котрій академічна його молодїж могла-б спокійно працювати па полі науки.

Для виясненя тих сумних подій і громадньої еміґрациї руських студентів старають ся певні люди знайти причину в аґітациї. Тому, що таке поясненє могло-б знайти віру у високого правительства, то нехай буде вільно на тому місцї поручити прихильній розвазї Вашої Ексцелєнциї, чи се річ можлива в дорозї аґітациї намовити більше як 600 студентів, по більшій частї людий убогих, що примушені лєкциями заробляти на хлїб щоденний, щоб вони йшли на чужину, знаючи добре, що без заробітків мусїли-б

там зазнати недостатків і тяжкої біди. Така громадня еміґрация академічної молодіжі, яка на инших університетах Европи є зовсім неможлива, мусить мати инші причини, як видумана аґітация. Тих причин треба скорше шукати у властивих національних відносинах на т. зв. утраквістичному львівському університеті, на котрому правительство справді признало певні права руському народови, котрі права однакож не узнають теперішні верховодячі господарі того університету. Отсе і було причиною сумних подій на університеті, при чому треба зважити, що критичного часу сенат львівського університету вважав потрібним, звернути свій поклик до польської академічної молодіжі і завізвати її, щоб вона «з цілою рішучостю» боронила якихсь, близше неозначених «привілеїв» львівської Alma Mater, і берегла «повагу і гонор» університету проти обявів «дичі» руської молодіжи.*) Мусимо полишити прихильному судові Вашої Ексцеленциї, чи з огляду на такі відносини з покликом сенату, громадня еміґрация руских студентів не була навіть конечностю, і чи як-раз задля тих обставин еміґрация академічної молодіжи, над котрою нарід руський має найбільшу причину висказати свій жаль, не заслугує, щоб її оправдати.

Під такими сумними обставинами остаєть ся руському народови ніщо иншого, як домагатись окремого руського університету,

---

*) Текст мемориялу в тому місці ми змодерували, а то з огляду на львівську прокураторию.

щоб таким способом минути можливість конфліктів між обома національними таборами, а руській молодїжи дати спроможність до спокійної наукової праці.

Як висше доказано, мають Русини не тільки право домагати ся окремого унїверзитету, але за таким унїверзитетом кличе й сама конечність. З другого боку сповнені і всї ті вимінки, які потрібні для заложеня такого унїверзитету. Руському народови не бракує кандидатів на катедри, бо є професори і доценти не тільки на теперішньому львівському унїверзитетї, але і на инших австрийських і російських унїверзитетах, котрі вже дали докази своїх спосібностий до академічного званя, а до того є ще достаточне число науково вишколених молодших людий, котрі зараз, або після короткого доповненя своїх наук, були-б в силї обняти унїверзитетські катедри.

Тай не можна вже закидувати Русинам, будьто нема в них достаточно виробленої мови і наукової літератури. Що-до того питаня вказуємо на численні публїкациї товариства імени Шевченка, обіймаючі майже всї царини науки, котрі то публїкациї найшли загальне признанє в науковому сьвітї.

Відень дня 26 січня 1902.

Делєґати наук. тов. ім. Шевченка у Львові, члени того товариства: *Рад. дв. проф. Іван Горбачевський. – Проф. д-р Іван Пулюй. – Проф. д-р Смаль-Стоцький. – Посол до ради держ. Юліян Романчук. – Посол* до *ради держ. Олександер Барвінський.*

Авдиєнция

в справі руського університету.

В депутациї наукового товариства ім. Шевченка, висланій до Відня в справі руського університету у Львові, брали участь члени товариства: рад. дв. проф. д-р Горбачевський і проф. д-р Пулюй з Праги, проф. д-р Смаль-Стоцький з Чернівців і посли до ради державної Романчук і Барвінський. Тая делєґация була на послуханю у Його Ексц. міністра осьвіти д-ра фон Гартля дня 26-го січня 1902 року.

Рад. дв. д-р Горбачевський передав міністрови мемориал і сказав у своїй промові, що в послідному столїтї історії культури руського народу у всїх його верствах і всюди, де живуть Русини, ніколи ще не було такого душевного зворушеня, як тепер, коли повстала думка основаня руського університету, котру то думку всюди принято з великим одушевленєм. Під такий час мусїло і наукове товариство ім. Шевченка у Львові зазначити своє становиско в тій справі і поручило своїм делєґатам, передати Вашій ексцелєнциї дотикаючий ся справи мемориал.

Правда, що Русини що-до своїх змагань культурних вже нераз заводу зазнали, бо високе правительство вже нераз оправдані їх

жаданя не сповнило а все на час пізнїйший відсувало. Мимо того депутация ще раз предкладає Вашій ексцелєнциї петицию основаня руського унїверзитету, в надії, що ся справа тепер буде корисно полагоджена, тим більше, що тут ходить тілько о культурне дїло та о пекучі культурні потреби Русинів, що зовсїм не йдуть в супереч інтересам держави, а напротив вийшли-б на її добро.

Сповняючи свій посольський обовязок, депутация просить Його ексцеленцию, щоб докладно розглянув справу основаня самостійного руського унїверзитету і причинив ся до корисного рішеня тої справи.

У відповідь на се висказав мінїстер д-р Гартель поперед всього свій жаль, що в Австриї культурні питаня звязані з полїтикою, з чого виходять великі трудности для розвязки тих питань. Крім того залежить основанє окремого руського унїверзитету у Львові від двох річий: чи будуть на се потрібні гроші і чи є достаточне число науково вишколених сил, що могли-б обняти руські катедри. Що-до грошевих кредитів, то се не дїло ресорту мінїстра осьвіти, але може бути, що держава знайшла-б на се потрібні капітали. Щож до обсадженя катедр, то після інформациї, удїленої мінїстрови його дорадником, (цікавоб знати котрим? Цьвіклїнським чи мінїстром Пєнтаком?) нема у Русинів достаточного числа фахових людий. Обсадженє катедр се не легка річ, бо навіть на нїмецьких унїверзитетах тяжко іноді знайти відповідні сили для опорожнених катедр. Під такими обставинами мінїстер готов, поки-що, давати стипендиї таким руським кандидатам,

що схочуть приготовлюватись до академічної кариєри.

Після тої заяви міністра сказав проф. д-р Пулюй, попросивши о слово: Як Його ексцелєнция запримітили, то се правда, що не рідко так буває, що і на німецьких університетах дуже тяжко знайти відповідні сила для опорожнених катедр, хоч університети вже є, тай не бракує їм средств, щоб виховати нове поколїнє людий науки, а те молоде поколїнє завсігди має певні вигляди, що може колись таки дочекатись катедр, які вже є. Длятого і не повинно-б нікого дивувати, колиб для руського університету, що має бути доперва оснований, не для всїх катедр знайшлись відповідні наукові сили. З другого боку не так то й лихо стоїть річ між Русинами з тими науковими силами, як се Його ексцелєнциї дорадник його представив, і нехай буде бесїдникови вільно вказати тільки на тих фахових людий, що з немалими успіхами працюють на німецьких, польських, російських і чеських університетах.

До того-ж ще й руська академічна молодїж майже самі незаможні люди, що, скінчивши академічні студиї, примушені братись за такі практичні званя, що їм забезпечують житє. При дуже малих виглядах для науково осьвічених Русинів добитись колись до катедри, буде й кожному розумно, що інтелїґентні Русини тільки зовсїм виїмково можуть пускатись на непевні шляхи висшої науки, на яких тільки найвитревалїйші і найспосібнїйші з них могли досї дочекатись катедр на чужомовних університетах, де і пропали для свого народу. Бесїдник пересьвідче-

ний, що по тій дорозї, на яку пан мінїстер, виявляючи Русинам свою прихильність, вказує, і під такими обставинами, які тепер склались на львівському унїверзитетї, і за 100 років не дочекатись руському народови свого окремого унїверзитету. Алеж на такий предовгий час руська нация не може зректись благодатних овочів всесьвітних наук. В минувших віках могли народи жити в невіжі і все таки зберегати себе, але тепер мусить кождий нарід пропасти, котрий лишить ся культурно позаду.

Згадавши опісля про події на львівському унїверзитетї і розказавши про громадну еміґрацию руських академіків, котрої причину певні польські круги шукають в аґітациї, просив проф. Пулюй, щоб мінїстер розважив, чи се можлива річ, так тілько в дорозї аґітациї намовити більше як 600, по більшій части незаможних студентів, котрі лєкциями на хлїб щоденний заробляти мусять, щоб такі люди розійшлись по чужих містах, з певною думкою, що не мавши там жадних заробітків, прийдеть ся їм в бідї та нуждї жити.

Причиною громадньої еміґрациї студентів є найперше зневага руського слова зі сторони деяких теперішних державців львівського унїверзитету, дальше нехтованє прав, даних правительствами Русинам на унїверзитетї, і не менше того, саме поступованє академічного сенату львівського унїверзитету, котрий критичного часу звернув ся до польської молодїжи з покликом, взиваючи її, щоб вона, памятаючи на шлюбне своє слово, з цїлою рішучостию боронила там якихсь, близ-

ше неозначених «привілєїв», і берегла повагу і достоїньство «своєї Alma Mater» проти обявів «дичі» руської молодїжи.

Бесїдник просив опісля мінїстра розсудити ласкаво, чи під такими обставинами громадна еміґрация руських студентів не була конечностию, і чи не годить ся звинити той поступок їх, над котрим руська нация має найбільшу причину висказата свій жаль. Для бесїдника нема ще й жадного сумнїву, що колиб прийшло було до бійки між обома таборами академічної молодїжи, то і прийшла-б конечність вмішаня оружньої сили, та що в такому случаю Русини були-б не тілько побіджені переважною силою, але напятновано би їх ще як «гайдамаків». На такі проби кулаків шкода руської молодїжи, тому то вони й еміґрували.

На те відповів мінїстер: Він признає, що знамениті руські вчені працюють на ріжних унїверзитетах, але се ще питанє, чи ті вчені були-б готові пійти на руський унїверзитет, якби їх туди покликано. Що-до заявленя академічного сенату, то воно було простоване не до польської, але до всьої молодїжи. (Коли до всьої, то проти кого?)

Щож до питаня язикового, то мінїстерство візвало академічний сенат і ц. к. намісництво у Львові, щоб висказали свою думку, а рада мінїстрів старатиметь ся, як найскорше полагодити сю справу.

Після того сказав проф. Пулюй, попросивши ще раз слова, що хочби системізовано на утраквістичному унїверзитетї у Львові всї паралєльні руські катедри, то й тодї, здаєть ся, не буде мир запевнений, бо після досьві-

дів зроблених в Чехах, не може бути спокою між двома національними таборами на університеті, поки оба і що-до місця не будуть розлучені, і поки таким чином можливість національних задерок не буде усунена. Воно-ж і для державних фінансів майже однаково, чи професори побирають плату на двох окремих університетах, а студенти вчать ся у двох окремих менших будинках, чи в одному, відповідно більшому будинку.

На се відповів п. міністер: «Ми не думаємо про утраквістичний університет, але що до обтяженя фінансів, то рахунок не зовсім вірний».

Після тої розмови попрощав міністер прихильно делеґатів.

В понеділок 27 січня була депутация ще в міністра-президента д-ра фон Кербера. Авдиєнция була визначена як-раз перед конференциєю міністрів з одним парляментарним сторонництвом, в наслідок чого і авдиєнция тревала тілько коротенький час.

Рад. дв. проф. Горбачевський передав по коротенькій промові міністру-президентови такий самий мемориял, після чого д-р фон Кербер сказав, що він не може робити инших обіцянок, як міністер осьвіти.

По тій заяві міністра розказав ще проф. д-р Пулюй коротко про відносини на львівському університеті і про еміґрацию руських студентів.

Після того згадав міністер-президент про польські уличні бучі у Львові, до яких і військо мусіло мішатись, про котрі то бучі міністра-президента телефоном увідомлено, і

сказав, що теперішні відносини у Львові неможливі. Тим і скінчилась авдиєнция.

Прага 9-ого лютого 1902.

Рад. дв. проф. д-р Горбачевський. – Проф. д-р Пулюй.

В справі руського університету.

Еміґрация руських академіків, котрою перед двома роками так ославилась львівська Alma Mater, доказала ясно перед цілим сьвітом, що у русько-українського народу є своя, дуже пекуча, національна конечність, основанє руського університету у Львові. Справа тая зовсім не нова, але тоді виринула вона із такою елементарною силою, що здавалось, ось мусить станути руський університет, бо нема вже жадних причин, хочби на око, щоб австрийське правительство, оглядаючись на польських шовіністів, на шкоду самій державі тамувало культурне житє кількамілїонового, вірного руського народа, що рветь ся до всесьвітньої науки.

Так воно здавалось, та не так сталось. Поки-що, правда, нарід руський в Галичині, Буковині та Угорщині має право до житя культурного, заґарантоване йому основним державним законом, але він має се право тільки на папері. На ділї-ж він того права немає, бо немає сил, лучше сказавши, духові сили його не з'орґанїзовані, та й тому за слабі, щоб те право обернути в діло. Та й не легка-ж то річ тая орґанїзация руського на-

роду! Маґнати руські, дуки та архієреї вже давно зрадили його задля марних гонорів польських і римських, і пристали до контушової шляхти, а теперішні малі потомки їх, що помагають Полякам йти походом на Русь, їх колишню батьківщину, вже нічого не знають про тих великих прадїдів своїх, що так по лицарськи боронили права покривдженого руського народа, як велико-осьвічений і благородний канцлєр литовський, Лев Сопіга*) .

---

*) Теперішні потомки славного канцлєра литовського зовуть себе Sapieha-ми, а треба-б їм, коли вже хочуть бути Поляками, зватись з чисто-польська Sapiega-ми, або вернутись до русинів, і зватись Сопігами, та йти слїдом за славним канцлєром, що в обороні козаків і руського народу 1622 р. писав в листї до полоцького митрополита Кунцевича, колишнього кожемяченка володимирського, потім послїдователя Лойолї, а тепер з єзуїтської ласки сьв. Йосафата: «Ви пишете, що полїтика оглядає ся на козаків, а я додаю ще, не тільки полїтика, але й правительство; бо їх послух приносить державі більші користи як ваша унія. Після всього того велить вам король познимати в Могилеві печатї і церкви повідчиняти. А коли ви не зробите сього, то я сам велю на розказ Його королївської Милости печатї познимати і церкви повіддавати… Жидам і Татарам не заказано у королївських землях мати свої синаґоґи і мечети, а ви замикаєте церкви християнські!»

Теперішні потомки руських маґнатів ще не запечатують руських церков в Галичинї, вони помагають тільки польським ксьондзам

Яка спадщина осталась Русинам після довговікового польського і єзуїтського лихоліття в Галичині, се знають ті із сучасних людий, що за часів 1848 року самі бачили руських учителів-дяків і попів «antiquae educationis», тих малозрячих проводирів темного і поневоленого народу. Опинившись під австрийскою державою, Русини почали помалу підносити приголомшені голови, але-ж нїгде правдї дїти, вони тепер привикали покладатись на опіку австрийського бюрократизму, аж поки не втратили віри в свою силу. Тепер вони стали піддобрюватись вже за маленькі гонори, або й таки за хабарі, то мінїстрам, то ґубернаторам, або й таки самим польським шляхтичам-верховодам та їх біскупам і ксьондзам, а хто вже не знайшов серед польсько-руського торжища якої ласки, той у свойому безсиллю шукав спасеня в цареславію, обдурюючи себе й других, що могуча Росия зда-

---

і матечкам косцюлки на руській землї будувати. Чи не більша честь була-б для них, допомогти Русинам будувати храми для всесвітньої науки для добра людського і для свого добра? Ех, маґнати! Де ваш розум дїв ся? Чи не шкода-ж жити на тому божому сьвітї і цїлий свій вік марнувати духові сили на невідповідні дїла? Ви оглухли і не чуєте, ослїпли і не бачите сьвіта божого, хоч жиєте в XX-тім столїттю. Так з Богом, – коли так самі хочете! панове руські маґнати! Вже той нарід руський і без вашої помочи якось викарабкає ся із занепаду, до котрого прадїди ваші чимало причинилися, а тепер і ви причиняєтесь, держучись польських шовінїстів і ксьондзів.

вить «ворогів», мов Алкид гадюк. Та були ще й такі Русини-удалці, що мовляли: Ніна-що не здалась ваша національність; перевернемо перше цілий сьвіт до гори ногами, тоді вже и руському народови стане краще жити на сьвіті.

Оттак торгували Русини в XIX ст. народною честию, віддаючи її за гонори, та забувши, що нема більшого гонору для інтеліґентного чоловіка, як берегти свою і національну честь, та без нагороди вірно працювати для добра свого народу, щоб забезпечити йому красшу долю.

Вже саме добре діло буде тобі і найкрасшою твоєю нагородою, а чужі гонори за кривду, заподіяну твому народови, будуть тобі соромним пятном!

Були-ж між руським народом ще й такі люди, що вірили в його непропащу і животворну духову силу, котра колись, скорше чи пізнійше, возьме таки верх над стихийною силою, над силою незапрацьованого чесно богацтва, і над силою власти, не оправданою фільозофією природи. «Так ми не малий нарід» – писав в 80-их роках великий учитель Кулїш, – «дарма, що нас не добачають наші сусїди у свойому величаню. Не малий вже тим, що докіль стояли ми за Польщу, під пятою в Ляха і звивалась Москва, а як почали стояти за Москву, стала тодї Польща пищати під пятою в Москаля. Не малий і тим, що давши Польщи і Москві архієреїв, вельмож і писателїв, не пошились ми в чужоземщину слїдом за своїми спокушеними главами. Найбільше-ж величє української нациї явне з того, що зіставшись без церков-

ного, політичного, воїнського і наукового передовництва, спромоглась вона видати із себе самобутню літературу і затрівожила не помалу силоміцних єдинителів Руси». «Памятне бо нам слово московського оракула, що польське повстанє єсть нічим, як порівнати його з повстанєм літературним України. Там відпала-б може під лихий час невеличка провінция від Імпериї, а тут мужицька мова, ставши літературною, розколе Імперию на самій серцевині. Так промовила, віщуючи про нас московська питія, і се нам не малий проґностик, що ми літературною пропаґандою утворимо собі скоро чи не скоро, таку церковну ієрархію, котра величатиметь ся чимсь красшим, ніж цяцьковані мітри, і таке вельможество, котре пишатиметь ся чимсь достойнійшим, ніж предківське надбанє, і таку інтеліґенцию, котра буде розумна малоучним людям, як батьки і матірки розумні дітям своїм».

Не багацько було колись таких людий, що вірили у власну живущу силу руського народа і проте дбали, щоб єднати всї єго духові сили до літературної і наукової праці. Але з часом громада тая, хоч помалу, що раз все більшала і більшала, і прийшла до того зросту, який ми тепер, радіючи, бачимо, хоч мусимо сказати, що й тепер наші духові сили ще не з'орґанізовані, тай ще за слабі. Доказала се еміґрация руських академіків і самий факт, що руська інтеліґенция і її заступники в раді державній не були в силї використати тої незвичайної події для бажаного рішеня унїверзитетської справи.

Які Русини малосильні, хоч і многочисельні, доказує і найновійший факт, що те

саме правительство, котре збуває Русинів пустими обіцянками, готовить ся основати італїянський унїверзитет, мотивуючи конечну потребу його тим, що відносини на унїверзитетї в Інсбруку «неможливими» стали. Правительство дає унїверситет Італїянцям, хоч народу італїянського в Австриї пять разів менше як Русинів, та нїхто не бачив, щоб на унїверзитетї в Інсбруку, або де інде в Австриї так поневіряно італїянську мову як поневіряєть ся ту мову в Галичинї – як і нїхто не бачив, щоб молодїж італїянська мусїла еміґрувати з Інсбруку і шукати пристановища по инших унїверситетах.

Перед Русинами викручуєть ся пан мінїстер д-р фон Гартель, мовляючи: «Гроші може-б то й знайшлись, біда тільки в тому, що ваша унїверзитетська справа звязана з полїтикою, тай ще в тому, що між Русинами нема наукових сил на катедри. На доказ, що правительство раде-б дати Русинам унїверзитет, ми поки-що готові давати стипендиї таким Русинам, що мають охоту приготовлюватись на доцентів, а як будуть наукові сили, тодї вже й не буде тяжко заложити руський унїверзитет». – Ось і вся правительська ласка і мудрість, – та ось де наша відповідь!

Що-до гроший, то вони не тільки що «може», але і певно знайдуть ся, бо будуть се наші таки гроші, наші кроваві податки і як ми їх давали, так і будемо давати, ще й готові до всяких жертв для науки дїтий наших. Нїчого про се и балакати.

За полїтику в Галичинї нема що винувати кого иньшого, бо робить тую недотепну полїтику не хто другий, як саме пра-

вительство з польською шляхтою і з Єзуїтами, отже і вязанє культурних справ з полїтикою, се дїло, коли зовсїм, то бодай по поливинї самого правительства. Нема і про те що балакати!

За ласку, яку пан мінїстер робить Русинам, даючи стипендиї для будучих доцентів руського in spe унїверзитету, ми дякуємо йому, просимо тілько, щоб Його Ексцелєнция повеличавсь перед культурним сьвітом при нагодї унїверзитетської дебати в парляментї, як великі стипендиї, і скілько то їх роздано Русинам після зробленої обіцянки. Тодї то ми й побачимо, чи стоїть того, щоб за такий оболюс нїкчемний найкрасший цьвіт руської академічної молодїжи, замість шукати долї в краю, як лїкарі, адвокати, технїки, урядники, учителї і священики, переходив всї польські чистилища і митарства унїверзитетської кариєри, а в кінцї шукав пристановища по нїмецьких, чеських, болгарських, сербських, та, Бог знає, ще яких унїверзитетах і, хочби зазнавши там слави за наукову працю, – пропадав для свого народа. Шкода і про те більше казати!

Щож до мнимого браку сил наукових на катедри руські, то вже позволимо собі при сїй нагодї трохи докладнїйше поговорити.

Возьмім на примір фільозофічний факультет і розгляньмо, які вже тепер в Русинів є наукові сили.

Хемію міг би обняти рад. дв. проф. др. Горбачевський а фізику проф. др. Пулюй, оба з Праги, про котрих то вчених, не треба п. Гартлеви богато розводити ся і толкувати.

Для ботанїки є проф. технїки у Львові, д-р Волощак, для зоольоґії професор ґімн. Верхратський, оба у Львові, для ґеольоґії і мінеральоґії д-р Медвецький, професор технїки у Львові, для висшої математики д-р Левицький, професор ґімназияльний у Львові, для всесьвітньої історії теперішний проф. львівського унїверзитету, Грушевський, для історії русько-української лїтератури теперішний професор львівського унїверзитету д-р Колесса, для історії славянської лїтератури теперішний унїверзитетський проф. у Львові, д-р Студинський, а для клясичної фільольоґії д-р Копач.

Ось вам, пане мінїстре, мало що не цїлий комплєт фільозофічного факультету! Тай не аби які се сили, ті професори наші; пишали-б ся ними хочби нїмецькі унїверзитети, колиб їх мали, дарма, що є між ними і професори ґімназияльні. Ваша ексцелєнция і сам знає, що можна бути професором ґімназияльним, потім і славним професором унїверзитетським, а вкінци навіть мінїстром. Колиж нам Русинам для того факультету ще не достає астронома та фільозофа (студиює специяльну фільозофию д-р Щурат, що вже видав дещо на тім поли, а ладить, о скілько знаємо, фахову студию про розвиток фільозофії на Українї), то се вже не такі дуже важні науки для нас, починаючих Русинів практично річ взявши, хоч ми дуже високо цїнимо абсолютну вагу і вартість тих всесьвітних і найстарших наук, щоб задля недостачі тих сил не давати нам унїверзитету. Без обиняків кажучи, ми Русини радо покликали-б на сї дві катедри, поки що, хоч би й Нїмців,

якби не знайшлись близші нам люди науки, або самі таки Русини. Професора для ґеометриї ми певно знайдемо, або між професорами на руських ґімназиях в Галичині, або на унїверзитетах на Україні. Та хочби нам прийшлось покликати на сю катедру якого Чеха або иньшого Славянина, а навіть Поляка, та коли вони обовяжуть ся за якийсь певний час викладати нашою мовою, то і такий професор не був би на шкоду, а в користь руському народови. Так бо робили культурне діло своє і другі нациї.

Чехи покликали перед яких двайцять роками проф. д-ра Горбачевського на катедру хемії до Праги, хоч він тоді не вмів чеської мови, і не жалують того. Проф. Горбачевський не тілько причинив ся своїми працями до наукового чеського скарбу, але й виховав їм цілі ґенерациї хеміків, тай написав навіть підручник чеською мовою, який будуть незабаром друкувати. Ось вам, Русини, ще й доказ, як найкрасші, найблагороднїйші духові сили ваші, жемчуги ваші, пропадають для вас тому, що нема свого унїверзитету, тай як руські наукові сили працюють для скарбовень чужих наций.

Скажемо ще й про д-ра Пулюя, що є тепер професором елєктротехнїки на нїмецькій технїцї в Празї, що колись запрошували його мінїстер осьвіти і мінїстер-президент Стамбулов на катедру фізики до Софії, де був професором і покійний Драгоманов, і лишали йому до волї викладати фізику хочби на русько-українській мові. Проф. д-р Пулюй зістав ся таки в Празї, а чим був і є він як фізик і елєктротехнїк для Нїмців і для їх

технїки, се відомо й пану мінїстрови. Додамо ще, що і на московський унїверситет в Петербурзї, і на японський в Токіо, покликувано професорів нїмецьких, та що і на нїмецькі унїверзитети в Австриї не так то рідко покликують фахових людий з Нїмеччини тому, що іноді і такій високо-культурній нациї, як Нїмцї в Австриї, недостає своїх сил наукових.

Так само могли-б ми доказати, всїх по імени назвавши, що знайдуть ся між Русинами наукові люди з повною кваліфікациєю і на катедри богословського, правничого, а навіть медичного факультету, та що нема причини, щоб ще дальше зволїкати основанє руського унїверзитету у Львові, аж підросте нове поколїнє руських доцентів.

Колиж пан мінїстер осьвіти покликує ся в тій справі на інформацию, дану йому якимсь довірником його, котрого імени Його ексцелєкция не виявляє, то мусимо отверто сказати, що, по нашому переконаню, довірник той не буде компетентна особа в тій науковій справі, а бодай не така, як наші інформатори-дорадники, професори д-р Горбачевський і д-р Пулюй. Просимо отже Його ексцелєнцию, нехай, коли треба йому, зволить засягнути від них близшої інформациї, а не від дотеперішних, видима річ, тенденцийних і сторонничих дорадників!

В кінци мусимо ще примітити, що те саме правительство обіцяє і Словінцям дати унїверзитет, а основанє нового чеського унїверзитету єсть тільки питанєм короткого часу. Ось вам Русини і докази, які ми і наші репрезентанти в радї державній ще мало-

сильні. У нашому Львові, на земли руській ще більше «неможливі» обставини, як на иньших університетах, але на те є в австрийського правительства подвійна льоґіка і подвійна міра, і міряє воно нею нашу кривду, бо знає, що Русини, хоч зірвуть ся і зроблять заверюху, то сила їх не тривка, бо не з'орґанізована. І се правда! Русинам недостає солїдарности, а навіть і такту національного. Замість єднати всї народні сили, – про зрадників, москво- і польонофілів, плачених і неплачених, про тую погань нема тут мови, – Русини розбивають ся на більше і що раз більше таборів з такими програмами, що більше на словах, як в суті одна від другої відріжняють ся, на табори, де часто своє Я бере верх над самою справою. Те кохане Я єсть і причиною полїтики, що поставила собі за девізу: кождий на свою руку! Та вже нїщо не виходить на так велику шкоду руському народови, як несолїдарність його репрезентантів в радї державній. Не в одному тільки числї послів лежить сила народньої репрезентациї. Нехай одні силачі пруть розмахове колесо в один бік, а другі, рівно сильні, напирають в другий бік, то не рушать таки колеса з місця, хочби тих силачів була й сотня, але рушить його сам один чоловік, коли стане його перемогти силу тертя. Так дїлають і не з'орґанїзовані до ладу сили народа. Пруть одні проти других, то або нїчого не вдїють, або, що одні зроблять, те другі знищать. Колиб всї руські посли згуртувались в руському клюбі і взялись пильно та енерґічно до дїла, то певно і правительство вважало-б руську репрезентацию, хоч

і малочисельну, чинником на шахівници державної політики, і вийшла-б з того не мала користь для добра народу. Колиж посол Барвінський, та ще кілька його товаришів спасають себе від руського клюбу утечию до славянського, то вони компромітують тим народню справу, ломлючи народню солїдарність, якої руський нарід має право жадати від всїх тих послів, що обовязались заступати його на аренї народів австрийської держави. Бо не однаково воно, чи заступають руський нарід Романчук і товариші та Барвінський і товариші належавши всї до одного клюбу, чи до двох, з котрих один свій, а другий чужий. Одно бо concordia, а друге discordia, а що воно значить, то кождий знає.

Доси ми не бачимо жадної користи з того, що п. Барвінський і тов. його вже кілька років сидять в славянському клюбі, покладаючи свою надїю на його поміч. Та хочби славянський клюб і став іноді до помочи Русинам, попираючи своїми голосами яку справу, то се буде тільки прислуга, рівна тій, що зветь ся: ut aliquid fecisse videatur. Бо за недостачию солидарности самих руських послів не поможе руській справі і ще кілька голосів славянських. Тай щеж можна мати таку ласку від них, як і від иньших послів, не висиджуючи в їх клюбах, а даючи голос за голос. Сила руського народу і репрезентациї його лежить не так у помочи славянських, або инших послів, як в національній солїдарности і в повазї самої репрезентациї. Тільки солїдарність руських послів з'єднає їм повагу між своїм народом, перед правительством і перед репре-

зентациєю других народів і чим висше стоятиме наша честь національна, тим лекше буде знайти і чужу поміч, бо будемо в силї дати не тільки голоси наші, але й справдешню поміч, розумієть ся принципу: «Do, ut des».

Поки-що треба нам шукати помочи у себе в дома, і тільки в дома, бо всї надії на поміч з боку правительства і мінїстрів та сторонництв парляментарних принесли нам досї тільки велике розчарованє. Але нема лиха без добра. Те розчарованє відкрило нам очи, і, хто хоче, той бачить тепер ясно, що Русини в Австриї призначені хиба виключно для повненя державних обовязків, щоб давали рекрута і платили податки, і в краю удержували лєґіони польських верховодів, та що на державному торжищі теперішне правительство руською шкірою тільки торгу добиваєть ся з тими деякими верховодами, що в слїпій бутї своїй навіть проти волї монарха ставлять свое: «Nie pozwalam!» Доказом сього останнї, так сумні, як і соромні, інціденти в галицькому соймі, що спонукали руських послів зложити свої мандати. Ми пригадуємо, що прихильний нам монарх, в розмові з п. Барвінським, висказав свою надію, що сойм галицький дасть Русинам руську ґімназию в Станиславові і сповнить те, по нашій думцї, аж соромно мінїмальне жаданє заступників руського народа. Що монарх виявив в своїй розмові не тільки надію, але й свою волю, про те не буде нїхто, в кого є глузди, сумнїватись. Та ось чого то ми не дочекались в конституцийній Австриї! Ми мусїли на диво дізнатись, що й воля самого

монарха на терезах державної політики у польсько-руських відносинах в Галичині за малу вагу має, щоб нарід руський міг те здобути, що йому забезпечено і основним державним законом!

Думав би хто, що після такого інціденту, доказуючого безпримірну буту деяких польських верховодів, пан міністер-президент не витерпить і гукне до них громовим голосом, як той Нептун у Вірґілія: «Quos ego!» Та ні! пану президентови міністрів вигіднійше, на рахунок руського народу, нишком добити торгу з Поляками і відослати Русинів з їх «мнимою» (!) кривдою до – польського сойму! Ось яка правда!

Русини! Скажіть тепер самі, на яких ще Татарів та Шведів надіятись вам, та в кого шукати помочи? В правительства конституцийної Австриї з преславним основним державним законом, а може і братів славянських, чи єдино у себе самих, у з'орґанізованій непропащій силї свого народу у тій духовій силї, що така безмірно невичерпана, як тая сила, що притаїлась у могучих покладах угля під землею, нагромаджена від віків промінєм сонця? Чомуж тоб нам, Русинам, не користуватись тою народною силою, а ставити храми наші на пісках міністерської, або таки на болотах велико-панської ласки? Подумайте, Русини!

Ми не сумнїваємо ся, яка буде відповідь ваша, і тому за сїм словом кличемо до вас, Русини галицькі, буковинські і закарпатські, тай до вас, Русини-Українцї і Американцї!

Орґанїзуйте народні кадри, щоб в тих кадрах високо стояв стяг непорочної національної чести і щоб під тим стягом була між людьми єдність, взаїмна пошана і вірність для свого народу, памятаючи, що згода будує, а незгода руйнує. Оружє ваше нехай буде просьвіта і наука! У безутомній праци наповняйте засїки і комори ваші добром землї руської і добром всесьвітних наук, та нехай буде у вас ще як найбільша економія і ощадність сил ваших духових, як і достатків материяльних. Не марнуйте добра вашого, а зберегайте для дїтий ваших і на той час, коли будуть жадати жертв ваших для сьвятого дїла.

На самих мінїстрів не надїйтесь! Сила і спасенє ваше лежить більше у вас самих, та у всесьвітних науках, для котрих і вам треба мати свій храм народний, свій унїверзитет на земли руській, у Львові. Будемо же єго не дожидати від ласки вельмож, заложивши руки, а здобувати, не жалуючи жадних трудів та жертв, без яких нема здобутків на сьвітї. Без свого унїверзитету руський нарід не нация, а раб для такого вельможного панства, що легкої поживи шукає.

Мусимо-ж ще з цїлою сьвідомостию і рішучостию жадати і від правительства, – що, правда, має певні права до нас, але має і певні обовязки про нас – щоб воно не спиняло на нашій землї руській осьвіти і житя культурного, на яке і наш нарід має таке-ж саме право, як нарід польський, або й німецький, не тільки по основному закону державному, але й по закону Божому, по за-

кону природи! Чужого ми не займаємо, а свого тільки добиваємось, поставивши собі, що-до правительства, ще й за девізу: «Nihl de nobis sine nobis!»

Єще в справі руського унїверзитету

(письмо неназваного автора до редактора Ruthenische Revue)*

Шановний пане редакторе! Ви бажаєте від мене кілька доповняючих слів до появившого ся в «Ruth. Revue» (і «Дїлї») мемориялу, що тичить ся основаня руського унїверзитету у Львові. Правду Ви кажете, що не досить того, поставити перед людий хочби як справедливу справу та чекати, що вони скажуть; нї, і за найсправедливійшою справою мусить ще й ельоквенция як адвокат стояти. Віддаючись наукам, не було в мене часу займатись штукою проречистого слова, котре від часів Ціцерона в суспільному житю так велику вагу має, тому я і занехаю в моїй статї проречистість і, держучись тільки реальних прояв у житю народів, зроблю після них кілька висновків. Може й так удасть ся нам того допняти, чого бажаємо.

На справу руського унїверзитету можна кинути сьвітлом з ріжних боків, як се і в мемориялї по части зроблено, в котрому делєгати товариства імени Шевченка покликують ся і на славний 19 артикул основного дер-

---

*) Перепечатано з «Діла»

жавного закону. Та по моїй думці, замість покликуватисъ на писані мертві державні закони, котрих виповнити і сама держава при теперішних обставинах не в силї, було-б лучше вказати на неписаний вічний закон природи, після котрого житє народів не чекає на «зелїзні» таблиці. Тому то й правду каже славний історик Момзен, що правительства дуже часто не доводять народів там, де хочуть їх завести, бо народи жиють після законів природи, то-ж і цїла мудрість правительска повинна тільки й в тому бути, щоб тих законів не ломити. Після оттих-то вічних законів Божих має і руський нарід право до житя культурного, до знаня, що робить чоловіка благородним і свобідним. Длятого допоминаєть ся руский нарід свого права наслїдя, права на всї ті чудові скарби наук і штук, яких теперішне людське поколїнє від попередного як спадщину дістало, і, помноживши їх передасть слїдуючому поколїню, на ті скарби, що здобуті трудом і працею великих ґенїїв всїх народів, та заплачені незлїченими жертвами не одного а богато народів, стоять наготовлені для всїх людий на землї, а де вони для якого народу ще не є доступні, то колись певно будуть доступними. Допоминаючись о те право наслїдя, жадає і руський нарід від держави свого самостійного руського унїверзитету у Львові.

Взявши річ з правного становиска, теперішний львівський унїверзитет був з початку після австрийських декретів тільки для Русинів призначений, але після пізнїйших декретів є він тепер утраквістичний, отже communio mater rixarum (спілка мати сварнї)

з польською урядовою мовою, котра запевнює Полякам перевагу у найблизшій будуччині. Та не годить ся забувати, що львівський унїверзитет находить ся в серцї землї руської, проти котрої, яко res prius occupantis (речі первої займанщини) декрети остались досї безсильними, та певно і безсильними останутъ ся. Що нема певної надії на декрети, бодай не на віки, се річ ясна. Декрети се по більшій части річ правительства, що приходить тай відходить, для того то й нїчого-б Русинам гнїватись на Поляків задля самих декретів, колиб тільки вони шанували на львівскому унїверзитетї права Русинів, що досї ще не знесені послїдними декретами. На жаль однакож річ не так стоїть – а як, се загально звісно. Русини суть огірчені а те огірченє Русинів ще збільшилось, коли зміркували, що змаганє їх добитись до свого унїверзитету для польських шовінїстів ненависне дїло, хоч певно була-б користь і для самих Поляків, довести чим скорше теперішний утраквістичний унїверзитет до роздїлу, та перемінити його на чисто польський. Але Поляки і саме правательство хочуть доконче мати утраквістичного кітла, та ще з як можна щільною покришкою.

В Австриї будує держава касарнї, скільки їх треба, для Русинів, Поляків як і для синів инших народів а мемориялі до правительства зовсїм непотрібні. Держава обовязує пана мінїстра війни дбати про них, що й зовсїм є в порядку. Але унїверзитети, ті духові арсенали народів і держави, мусимо здобувати після довголїтної боротьби, і після великих жертв, а та боротьба не знає нї

права нї закону, нї основного державного, нї закону природи. В тій боротьбі не зважають на те, що Русини мають такі-ж культурні потреби як Поляки, та й не розбирають, що так одні як другі, вже 132 років дають австрийській державі рекрута і платять податки. Ту стоїть твердо тільки оден принцип: Сила над правом! Поляки сильнїйші як Русини, бо по їх сторонї стоять, не тільки польські але й спольщені руські маґнати тай потужна ecclesia militans їм допомагає. Тая перевага сили дає Полякам і право мати два університети, а Русини мусять ще дожидати, аж виховають нове поколїнє руських доцентів, потім ще одно, і так без кінця, а правду і отверто сказавши, аж будуть Русини мати силу, не тільки своє право жадати, але і його взяти. До того пізнаня прийшли вже Русини, і після того будуть вони дальше вести своє дїло.

А тепер погляньмо ще на питанє унїверзитетське з иншого боку і киньмо на нього сьвітлом з полїтичного і національного становиска.

Покликані полїтики і дипльомати судять про сьвіт та про конечні потреби держав і народів після тих своїх спостережень, що їх збирають по більшій части у сальонах, по великих городах, де вони не можуть вийти поза круг своїх традицийних думок і пересудів, бо не мають там нагоди, намацати тай слїдити за живчиком справдешнього житя народу. У тих то обставинах треба й шукати поясненя для тої прояви в житю народів, що висока дипльоматия часто буває заскочена довершеними подїями, та що заскочені

тими подіями мужі державні чимало зазнають трудностий, щоб потім повернути державні тачки на новий шлях, коли ті тачки ще цілі, та часу стане, щоб їх на инший шлях повернути. Але не рідко буває вже за пізно після того, як на міродайнім місци даремно прогомонів голос тих мужів, що пильно берегли живчика народу. Такий голос в справі руського університету вийшов недавно від славного чоловіка науки, від професора д-ра Бенедикта у Відні. Той справедливий і щирий австрийський патріот, в якого є час заглядати із свого наукового кабінету у найдальші закутки австрийської держави, і придивлятись житю ріжних її народів, відважив ся навіть приставити стратеґічну міру до університетів, і дійшов до такого важного досліду, що народні університети в Австриї, яких ще нема, для котрих однакож вже є потрібні вимінки в народі, представляють потенцияльну потугу держави, та що потуга одного такого університету є більша як потуга двох армій. Професору д-ру Бенедиктови належить ся заслуга, що він вже перед кількома роками застосував закон еквівалєнциї між університетом а армією до славянського університету в Загребі, доказуючи, що той університет матиме не тільки культурне значенє для полудневих Славян, але й велике політичне, а коли хто хоче, то й стратеґічне значінє на Балкані для австрийської держави. Що той великий знавець народнього житя правду сказав, на се є вже й тепер деякі докази, а в недалекій будуччині можна ще й більше таких доказів надіятись.

Рівне, не тільки культурне але й полїтичне значенє приписує проф. д-р Бенедикт також руському унїверзитетови у Львові, нехай однакож буде менї вільно ще додати, що той унїверзитет, вже з огляду на чисельність 30-мілїонового руського народу, мусїв би мати ще далеко більше значенє, як унїверзитет в Загребі. Про се питанє можна-б чимало цїкавого сказати, се однакож може бути тільки предметом монографії а не статї.

Та чи послухають державні політики голосу професора д-ра Бенедикта? Чи надумаєть ся правительство, поки є час, коли не з культурних, то бодай з полїтичних зглядів приступити до основаня руського унїверзитету у Львові? А може положить воно всї свої надії тільки на силу польської шляхти, не журячись, на яких підвалинах стоїть там шляхоцька кріпость?

Польська шляхта не хоче дати Русинам потрібних ґімназий, і допомагає польським ксьондзам будувати польські «каплїчки» на землї руській. Чи не пригадують собі польські патріоти Касандрового поклику вченого і бачного руського маґната, та польського канцлєра, Льва Сопіги, що 1662 р. писав до полоцького метрополита Кунцевича, тепер св. Йосафата:

«Ви пишете, що полїтика оглядаєть ся на козаків, а я додам ще, не тільки полїтика але й правительство, бо послух їх приносить державі більші користи як Ваша преславна унїя. Ви пишете про навертанє відпавших од віри і так дальше. Читайте Ви писаня про житє побожних епископів, читайте книги св. Хризостома. Ви не знайдете

там нї наріканя, нї протестів, нї слїду процесів, нї доносів, нї переслухуваня сьвідків, нї жалоб перед судами в Антиохії або в Константинополї задля потерпівшого гоненя, задля позбавленя людий урядових місць, або задля покараня сьвящеників смертю. А як у вас? У краєвих судах, в маґістратах, трибуналах, ратушах, епископських канцеляриях, всюди безлїч жалоб і протестів. Такими вчинками Ви не тільки не обезпечите унїї, нї, Ви розірвете і остатне пасмо любви між людьми в громадї і наповните сваркою і ненавистю всї суди і сойми.

«Ви кажете, що маєте право відпавших унїтів топити, стинати і так дальше, а євангелиє Боже строго забороняє пімсту; се і до Вас тичить ся. Ви кажете, що на соймах шкодливі голоси підносять ся, не тілько проти унії, але й проти всього правовірного римсько-католицького клиру. Хто-ж винен тому? Сама унія!

«Коли Ви робите насилє совісти людий, коли замикаєте церкви, щоб люди як безвірні гинули без служби Божої, без християньських ритуалів і тайн, коли Ви надуживаєте королївську ласку і мунїфіценцию, то робите се не питавши нас. Колиж ходить о те, щоб приглумити ворохобню народа, поставшу в наслїдок Вашої нерозваги, тодї жадаєте нашої оборони! Тому то й думає противна сторона, що ми змовились з Вами, щоб насилувати сумлїнє людий, та непокоїти їх, чого однакож нїколи не було. Вдовольняйтесь тим, що ми живемо в унії з Вами. Держіть її для себе, та не наражайте нас на спільну ненависть а себе самого на небезпеку і пониженє

перед цілим народом».

«Ви радите, щоб всїх прогнати з краю, хто не пристане на унїю і так дальше. Боже борони! Наша вітчина нехай не зазнає такого страшного беззаконя! Вже за давних часів запроваджено в тому краю сьвяту римсько-католицьку релїґію, і як довго вона не мала послїдовательки в побожности і в послуху для сьвятого отця, поти славилась вона любовю до мирного житя і своєю потугою в державі. Тепер же, коли вона приняла до себе неспокійну і сварливу приятельку, вона мусить задля неї зазнати богато наріканя та обуреня на кождому соймі, на кождому зборі та на кождому засїданю. Здаєть ся менї, що було-б лучше і для людий кориснїйше, позбутись такої сварливої приятельки.

«В нашому краю не було нїколи такого неспокою, якого наробила тая преславна унїя. Ви настановляєте таких сьвященників, що в церкві більше руйнують як будують. Покажіть, кого Ви з'єднали тою Вашою суровостю, тим замиканєм і опечатуванєм церков? Ви втратили й тих, що в Полоцьку були до Вас прихильними. Ви поробили з овець вовків і спровадили небезпечу на край а може й погибіль для всїх нас католиків. Ось овочі Вашої преславної унїї!

«Ви пишете, що все те наказав Вам найвисший пастир. Волї найвисшого пастиря противитись було-б се проклятя достойне покушенє. Але я скажу отверто, якби сьвятий отець знав, які небезпечі постають в нашому краю в наслїдок Вашої унїї, то я не сумніваюсь, що він все те дозволив би Вам, чому Ви так запекло противитесь.

«В наслїдок всього того велить Вам король в Могилові печатї познимати і церкви повідчиняти. А коли Ви не зробите того, то я сам велю, на розказ Єго королївської Милости, печатї познимати і церкви повіддавати. Жидам і Татарам не зборонено у королївских землях мати свої синаґоґи і мечети, а Ви замикаєте церкви християнські!»

Так писав великий канцлєр і руский маґнат з початку 17 столїтя! Він чув добре, як бив ся живчик руського народу, тай тому остерігав він полоцкого митрополита перед грізною небезпечию: «Не наражайте нас на спільну ненависть! Ви спровадили небезпечу на край а може й погибіль для всіх нас католиків!» – Тільки за скоро після остереженя признала істория правду за канцлєром Сопігою!

А тепер за нашого часу, як думають патріоти Поляки, як думає австрийске правительство, хиба се кріпости постають в Галичинї, коли там не дають Русинам нї ґімназий нї унїверзитету для їх культурних потреб, а руській мові не дають повних прав в школї і в урядї, і т. д. і т. д. А може кріпости будують ся тим, що державцї Галичини висилають деяких руських учителїв та урядників на Мазури, а на землю руську скликують польских гакатистів? А може тим, що деякі загорілцї польської ecclesia militans дратують руський клир і зневажають руську, хоч католицьку церкву? А може й такими церковними реформами, як от ся славна передача Єзуїтам василиянського монастиря в Добромилї, з покладними грішми і з усїма добрами (1833), з яких досї чимало вже за

безцїн польским підпанкам розпродано? Хиба я тим, що знесено василиянську ґімназию в Бучачи (1883) і славний руский семинар у Відни (1893)? Або й тим, що виконують ся звісні практики на поли права о зборах і всяких инших запоручених законом полїтичних свобід? Може й тим, що в Галичинї фаворитують москвофілів і ноторичних російських запроданців, з котрими деякі польські верховоди не соромлять ся робити спільну справу, щоби бодай спинити, коли вже не можна знищити культурний розвиток на земли руській? Може і тою полїтикою центрального правительства, котре, віддавши Русинів теперішним державцям Галичини, відсилає руских репрезентатів з «мнимими» кривдами до польського сойму в Галичинї? Або може й такими, last not least, культурними подвигами, як будованє на рускій земли незлїчених польських капличок, в котрих з амвони деякі людцї, не християнску любов, а ненависть проповідують?

Річ певна, що всї ті подвиги польської гакати не кріпости галицькі, і не кріпости нашої спільної вітчини, австрийської держави; нї, се і не кріпости і не ті великі і бажані ідеали, котрих нова наука держав вважає як конечну основу для добра народу і для обезпеки держави, ті ідеали, що мають запевнити ителєктуальне, моральне і естетичне вихованє народу. Новими кривдами нїхто не помирить руського народу після його 500-лїтного мучеництва в колишній Польщі! Колиж все те кріпости, що творить ся в Галичинї, то ни устоїть кріпость теперішних всемогучих державців Галичини тодї, як того буде тре-

ба? Хто з нас Русинів, та хто з патріотичних Поляків, які ще ясно бачать та знають історию польсько-руської траґедиї, і не сліпі на симптоми теперішного часу, хто може на се питанє притакнути? А коли вже австрийське правительство покладає віру на польську шляхту, то чи не лежить в інтересї держави, замість одного, два зелїза в жару держати?

Нехай же правительство не зволїкає подбати про здвигненє другої, далеко сильнїйшої, кріпости, як можуть бути польські каплички на землї руській, про основанє руської Alma Mater у Львові. Ходить бо там не тілько о культурні потреби, на які руський нарід таке-ж саме право має, як другі народи, але й о користь та обезпеку самої держави.